

УДК 94:330.34(430)«XIV/XV»

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИРЕЙНСЬКИХ МІСТ НІМЕЧЧИНИ В XIV–XV СТ.

FEATURES OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE RHEINLAND CITIES OF GERMANY
IN THE XIV–XV CENTURIES

Руднічук А. А.,
студентка, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна),
e-mail: anna-rud@ukr.net

Rudnichuk A. A.,
student, Kyiv National University Taras Shevchenko
(Kyiv, Ukraine), e-mail: anna-rud@ukr.net

Аналізуються основні тенденції економічного розвитку прирейнських німецьких міст у добу Пізнього Середньовіччя, зокрема головні галузі міської економіки, правова система, що врегульовувала економічні відносини у містах, їх податкова система. Також розглядаються процеси зовнішньої торгівлі та матеріальне становище ремісників.

Ключові слова: пізньосередньовічне німецьке місто, економіка, XIV–XV ст., ремесло, торгівля, податки.

An article is an attempt to research the main processes of the economic development of Rheinland cities in the days of the late medieval, in particular development of domestic economy, the legal system that regulates economic relations in cities, and the tax system. It also researches the processes of foreign trade and the material situation of artisans.

Keywords: late medieval city, economics, XIV–XV cent., craft, trading, taxes.

Урбанізаційні процеси в середньовічній Німеччині мають давні традиції вивчення як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Їм присвячено досить значна кількість монографічних досліджень так і окремих статей. Однак окремі вузлові аспекти міського життя пізньосередньовічної Німеччини ще й понині потребують поглибленого вивчення або ж вимагають певного перегляду в історіографії. До таких недостатньо досліджених проблем безумовно відносяться питання особливостей розвитку міської економіки одного з найважливіших регіонів пізньосередньовічної Німеччини – прирейнського, що був зв'язуючою ланкою між Північчю та Півднем країни. Саме ця проблема і стане предметом розгляду у даній науковій статті.

Джерельна база роботи досить обширна. Вона охоплює хроніки, цехові грамоти, статuti, найважливіші з яких, як відомо, вміщені у збірці за перекладом та коментарями радянської дослідниці Віри Стоклицької–Терешкович «Німецьке місто XIV–XV ст.», опубліковані у Москві у 1936 р. До них зокрема належать такі джерела, як «Нова книга» (Dat nuwe Boich) (XIV ст.) та Кельгофська хроніка (Koellhoffsche Chronik) (XV ст.), цехові грамоти, списки та постанови ремісників, документи членів ради, доповіді, договори тощо. Дані джерела дають можливість відтворити відомості про заробітну платню робітників, умови торгівлі у містах, сплату бюргерами повинностей та акцизу на товари першої необхідності. Цехові

грамоти подають інформацію про умови та розміри обкладання податками майна бюргера.

Історіографія даної проблеми також представлена роботами як вітчизняних, так і зарубіжних медієвістів. В українській історіографії варто виділити роботу Федора Фортінського «Становище міських ремісників в Німеччині в Середні віки» у якій автор розкриває рівномірність розподілу прибутку між ремісниками, а також причини встановлення його максимуму серед основних виробників. До питань рейнського товарообігу і ролі в ньому найбільшого середньовічного німецького міста Кьольна зверталась у своїй узагальнюючій праці з історії німецької Ганзи «Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII–XVII століть» Н. Г. Подаляк. Важливою для дослідження соціального устрою міста є праця В. В. Дятлова «В ім'я Бога і загального добра. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація». Автор торкається теми маргінального населення міст XV ст. Він приводить їх класифікацію, соціальний та матеріальний стан кожного прошарку. Радянська історіографія проблеми представлена роботами Вільгельма Майєра «Село та місто в Німеччині XIV–XVI століть», де автор зосередив свою увагу на господарській спеціалізації окремих прирейнських міст, та Федора Полянського «Нариси соціально–економічної політики цехів у містах Західної Європи в XIII–XV ст.», що розкриває роль ярмарок залежність від проведення ярмарок регламентації цехового торговельного устрою. Заслужують на увагу праці російських медієвістів. У праці Алли Ястребіцкої «Європейське місто: Середні віки – ранній новий час. Вступ в сучасну урбаністику» зосереджується увага на розвитку Франкфурта–на–Майні, як осередку ярмаркової торгівлі. Узагальнююча монографія «Історія Німеччини в 3–х томах» за редакцією Бернда Бонвеча та Юрія Галактіонова надає загальну інформацію про розвиток пізньосередньовічних німецьких міст, зокрема й економічного розвитку прирейнського регіону. Серед західноєвропейської історіографії, яка досліджувала проблематику економіки в пізньосередньовічному німецькому місті, звернути увагу на роботу такого автора, як Георга фон Белова «Міський устрій та міське життя в середньовічній Німеччині» («Das ältere Deutsche Stadtewesen und Bürgertum»), що вийшла в світ у 1905 р. Автор розкриває в ній основні функції торговельного права на території німецького пізньосередньовічного міста, зокрема Gästerecht («гостьове право»), Stapelrecht («складове або штапельне право») та Bannteilrecht («право заповідної милі»). Також тематика економічного розвитку прирейнських міст Німеччини частково зачіпається у роботах Макса Вебера («Історія господарства. Місто») та Анрі Пірена («Середньовічні міста та відродження торгівлі»).

Метою даної статті є розкриття на основі джерел та спеціальної історичної літератури основних процесів економічного розвитку прирейнських міст Німеччини XIV–XV ст.

Основними завданнями даного дослідження є з'ясування головних особливостей господарського розвитку прирейнських німецьких міст XIV–XV ст., а також розгляд правової системи, що врегульовувала торгові стосунки у прирейнському німецькому місті XIV–XV ст.

До основних прирейнських міст Німеччини, як відомо, можна віднести Кельн, Франкфурт–на–Майні, Франкфурт–на–Одері, Страсбург та Вормс.

Одне з основних торгових прав – *Stapelrecht* – мав Франкфурт–на–Одері. За ним купці, що потрапляли в місто та мали це право, повинні були продати там весь свій товар, принаймні продавати його там протягом деякого часу. Нерідко до цього права приєднувалося зобов'язання не їздити ніякою іншою дорогою в окрузі, окрім тої, що проходила через місто, яке мало це складське право. Франкфурт–на–Одері вимагав, щоб ті кораблі, які спускаються по Варті від Кюстріна піднімалися вверх по Одеру в Франкфурт і, тільки провівши торгівлю в цьому місті, вже спускалися до Балтійського моря [1, с. 99]. Проте і для даного правила існували винятки: «Жоден бюргер ... не має права зберігати в своєму домі сукно, якому місце в суконному ряду. Однак, якщо трапиться так, що суконний ряд не може помістити повністю якого-небудь сорту сукна, тоді обидві сторони ... отримують право ... за згодою тих, кому на даний момент радою доручений нагляд за торговими рядами, зберігати сукно в себе вдома» [23, с. 34]. В якості боротьби з конкуренцією у Франкфурті діяло *Gästerecht*. Воно накладало на чужих купців, що приїжджали в місто («гостей») великі обмеження – наприклад, забороняло продаж товару в роздріб або продаж відомих товарів, або дозволяло їм торгувати тільки в певний час – в основному у ринкові дні. Бюргерам заборонялося мати якісь відносини із «гостями»: «Забороняється купувати вайду будь-де окрім двох гостинних дворів, де її пробують та оцінюють; штраф – 1 фердунг та чверть вина ... Ніхто з членів нашого цеху не повинен продавати вайду не містянину ... Штраф – 1 фунт та чверть вина в цеховий будинок» [24, с. 47]. *Bannmeilerecht*, приклади застосування якого ми зустрічаємо у Страсбурзі, було зброєю проти усілякої конкуренції, що могла виникнути в найближчому окрузі: воно забороняло займатися різними промислами на відомій відстані від міста: «Жоден пекар і міський комісіонер з купівлі хліба, також ніхто інший з стразбурзьких жителів не має права купувати зерно, якого б сорту воно не було ... В межах бурбанна та півмилі за його межами з підвід або візків ... Все зерно має бути відкритим і купуватися на ринку зерна» [6, с. 85].

Якщо говорити про господарський розвиток пізньосередньовічних прирейнських міст, то найродючішим був район Рейнгау (невелика область по обох берегах Рейну від Майнца до Біргена). В 1455 р. у Франкфурті утворилося цехове об'єднання городників, а в 1482 р. вони приєдналися до садовників. Прирейнський район спеціалізувався на вирощенні винограду [9, с. 65].

В 1402 р. у Франкфурті–на–Майні був заснований перший власне міський банк. Також це місто остаточно утверджується як ярмарковий центр та бере на себе роль головного розподілу товарів для всієї Центральної Європи. Варто також зазначити, що дрібна торгівля була постійним явищем, а велика становила виняток і служила допоміжним промислом навіть для найбагатших купців. Наприклад, у Франкфурті–на–Майні, доволі великому місті, було лише 5–6 крупних торговців, в Вормсі на цей же період не знайшлося жодного.

Коли мова йде про прибутки прирейнських міст, то інформації про його щорічне фінансування, на зразок Нюрнберга не було знайдено. Проте одним з джерел наповнення міської казни можна назвати міські штрафи та гроші, які міста отримували з ігорних будинків. Наприклад, у Франкфурті–на–Майні був влаштований подібний заклад під назвою «Гарячий камінь». Основний прибуток він приносив під час проведення ярмарок, а потім поступово відійшов під вплив міської адміністрації. Подібний дім на 1425 р. ми зустрічаємо і в Майнці. Даний заклад приносив місту значні прибутки в 300 золотих флоринів щорічної орендної плати. Інший прибуток міста отримували з так званих аусбюргерів, жителів міста, що мешкали за його межами: «...аусбюргери вказаного міста Страсбурга, що живуть серед нас і в наших володіннях і мають там своє постійне місцеперебування, не повинні давати ні нам, ні кому-небудь з наших слуг в більшому розмірі, ніж раніше, податок, який найменується «*Bannbede*», який за старою звичкою, збирається у всіх наших містах та селах...» [3, с. 169].

Джерелом отримання міських коштів та частиною боргу був продаж пожиттєвих і спадкових рент. Зміст угоди полягав в тому, що людина, яка бажає укласти угоду дає місту певну суму грошей, замість чого місто зобов'язувалося щорічно виплачувати ренту цій особі протягом її життя, а також і її спадкоємцям. Кельн неодноразово укладав подібні договори із великими територіальними князями Рейнської області та з дрібними сеньйорами, що жили поблизу міста: «Якщо який-небудь сеньйор, лицар або зброєносець має ренту в Кельні, то поки він несе всі зобов'язання стосовно міста і бюргерів, він може користуватися нею ... той, хто сидить на його ренті, зобов'язаний передати її місту; рентмейстери ж не мають права віддати її кому-небудь без дозволу ради. Ніхто з бюргерів не має права давати що-небудь під неї в позику, брати її в позику або купляти її до тих пір, поки сеньйор знаходиться у ворожих стосунках із містом» [20, с. 228]. Це робилося з метою отримання кельнським купецтвом торгових привілеїв та можливості безпечно пересуватися чужими територіями. Проте із встановленням цехового правління в м. Кельні було вирішено не обтяжувати його спадковими чи пожиттєвими рентами, не витрачати на потреби і не обіцяти нікому одночасно більше 1000 гульденів грошима, що мали обіг в м. Кельні. Дане рішення було

спричинене великою борговою ямою, в яку входило місто в результаті роздач рент [27, с. 174].

Середина XV ст. позначилася демографічним піднесенням та зростанням кількості селян, що бажали стати громадянами міста. Це призвело до виникнення окремого прошарку міщан, що не мали власного житла і були вимушені наймати квартири. Їх називали Hausgenossen. Вони винаймали хижу, горище, сарай, флігель. Плату за помешкання встановлювала міська рада, для того щоб можна було уникнути конфліктів із власником. Хазяї до того ж мали добре знати орендаря і отримати письмовий дозвіл на його утримання. Даний прошарок також розділявся на 4 категорії. Першими були ті, хто наймали квартири в своїх родичів. Мірилом платні була їхня робота в господарстві хазяїна або в його ремісничому цеху. До другої категорії відносилися міщани, що винаймали певну окрему територію в домі і були на утриманні господаря за визначену платню. Третій тип був фінансово спроможний винаймати цілу ділянку, дім або флігель. Також, до Hausgenossen відносили тих осіб, що мешкали на заїжджих дворах, в готелях, притулках та шпиталях [4, с. 103].

Місто також регламентувало і заробітну плату членів його ради: «Оскільки члени ради, бургомістри та рентмейстери часто збираються та працюють для міста, то кожен із них отримує 20 кельнських марок в рік, а саме: 5 – до Великодня, 5 – до Трійці, 5 – до Свята усіх Святих і 5 – до Різдва ... Писар та обидва розсильних отримують половину всіх прибутків та податків, що отримує кожен член Малої ради, та повністю всі ті прибутки, які отримує кожен із членів Великої ради» [14, с. 58].

Посередницька торгівля фламандським сукном стимулювала перейняття досвіду сукнарського ремісничого виробництва німецькими бюргерами прирейнської області. Невипадково основною галуззю власне й всього експортного виробництва Німеччини стало вже в XIV ст. сукнарство. Провідним же містом в торгівлі сукном став Кельн, що грав головну роль в посередницькій торгівлі між фланерським та рейно-вестфальським регіонами. В містах Середнього Рейну основні стадії виробництва зосередилися в майстернях, в той час як село забезпечувало лише прядіння [8, с. 164]. Поступово оформлюється як центр ярмаркової торгівлі Франкфурт-на-Майні. Проте остаточно стати конкурентоспроможним на зразок шампанських ярмарок йому не вдалося [2, с. 222]. Торгівлю в прирейнських містах контролювали відповідні цехи, з яких виділялися торговці в роздріб. Вони врегульовували норму закупки товару в іноземців: «Забороняється кому б то не було з братів купувати брюсельське або довге лувенське сукно, якщо шматок не містить 54 ліктів ... брюсельське, лувенське і тіненське ... якщо шматок не містить 46 ліктів; смугасте сукно з Генту, Дельремунда ... якщо в шматку немає 48 ліктів ...» [21, с. 49]. Цехи мали захищати власного виробника, встановлюючи монополію на торгівлю, шляхом заборони купувати сировину для виробів у іноземців: «Якщо який-небудь венеціанець,

верденець або хто-небудь інший, який проживає в нашому місті Кельні, привезе сюди водним або сухопутним шляхом висуканого шовку ... шукаючи таким чином харчування ... то майстриням забороняється купувати у нього сирий шовк ... Майстрині, які порушили це правило, сплачують 1000 марок штрафу» [18, с. 67]. Якщо залишалася така нагальна потреба, то іноземний матеріал можна було купувати лише на двох гостинних дворах, де матеріал ретельно перевірявся, в інших місцях це робити було заборонено. Купцям не дозволялося таємно продавати чужий товар, змішуючи його зі своїм. Такими були, наприклад, обов'язкові правила для кельнських торговців сукном. За перепродаж товарів, що були закуплені в Кельні, зазвичай брався доволі таки високий штраф – 18 марок. Ремісникам також заборонялося торгувати власною сировиною: «Якщо яка-небудь майстриня розріже шовк, даний їй будь-ким для обробки за плату ... Загубить, продасть або закладе його християнам або євреям, то ніхто не повинен давати їй більше роботи ... поки вона не компенсує втрачене тому, кому належав шовк» [18, с. 67]. Дані закони були видані з метою завадити розкраданню матеріалів ремісниками та їх подальшому розпродажу. Спекуляція готовою продукцією також була заборонена, і на цей випадок також існували певні правила. Ремісники також могли займатися торговельною діяльністю, у випадку якщо предмети, які вона збиралися продавати є повністю продуктом їхньої діяльності. Цехове законодавство ставало на перешкоді спекуляцій, що здійснювали перекупники, а іноді і взагалі забороняло їхні послуги: «Майстрині й ті, хто займаються цим ремеслом не мають права продавати шовк особам, які купують шовк для спекулятивних цілей. Хто порушить це правило, штрафується оплатою на користь міської скарбниці половини вартості ... товару» [28, с. 35]. Процес накопичення великих прибутків в одних руках суворо регламентувався цеховим законодавством. Ним переслідувалися високі прибутки. Цехові статuti забороняли використання екстраординарних прибутків для власного збагачення і не дозволяли продавати своїм майстрам вироби за спекулятивними цінами або приховувати товар від покупця. До того ж оплата майстрів чітко регламентувалася залежно від характеристики та типу виробу: «Прядильниці, що виготовляють шнури сукальниці та інші, повинні отримувати заробітну плату монетою, що є в обігу в Кельні, в наступному розмірі: за вироблення одного фунта шовкової пряжі для чіпців з таланського ... шовку-сирцю – 14 кельнських альбусів; за вироблення одного фунта шовкової пряжі для чіпців або для в'язки з сирцю за якістю нижче таланського шовку ... – 12 альбусів...» [15, с. 23]. Проте стверджувати, що монета, яка карбувалася в місті, була єдиною мірою оплати для ремісників ми не можемо. Виняток становлять будівельники: «Штукатурам, мулярам і черепичним покрівельникам слід платити по 4 шилінги 6 геллерів або 30 геллерів і ранковий, обідній і післяобідній стіл» [13, с.

73]. «Якщо будеється хороший новий будинок або ремонтується великий старий, то знову–таки дозволяється дарувати реміснику восьмерик зерна або пару штанів» [7, с. 52]. Тобто оплата могла здійснюватися для ремісників у різному вигляді: натуральною продукцією, одягом чи грошовою одиницею. Все залежало від того регламентує даний тип заробітної платні цеховий статут чи ні. Місто саме встановлювало ціни на продукти, які вироблялися цехом і змінювати їх не можна було: «Забороняється брати за виготовлення винної бочки, призначеної для того, щоб залишити її в Кельні, більше 8 моргнів. За бочки, призначені для сплаву течією Рейну, можна брати по 2 шилінги з штуки, як це прийнято було за старих часів» [19, с. 71]. Виготовлення на ярмарок ремісниками товарів також встановлювалося цеховими постановами, зокрема їх кількість залежала від внеску, який зробив майстер на потреби власного об'єднання, наприклад при будівництві цехового будинку: «...Ті, що сплатили збір в розмірі від 2 до 3 1/2 гульденів можуть виробляти на кожен ярмарок 30 шматків сукна, чи не більше; той, що сплатив 1 – 1 1/2 гульдена – не більше 20 шматків; ті, що сплатили від півгульдена до 8 торносів – не більше 12 шматків ...» [5, с. 44]. Більшість цехів претендували на здійснення свого контролю навіть над ярмарковою торгівлею предметами їх виробництва. Періодичність ярмарок давала можливість майстрам досягти визначеності по відношенню до її вимог та призвела до спроб виробити певну політику для подолання перешкод у вигляді економічних труднощів. Для привізних товарів під час їх закупки місцевими жителями місто встановлювало власну норму вимірювання: «Забороняється будь–кому з братів купувати брюссельське або довге лувенське сукно, якщо шматок не містить 54 ліктів; коротке брюссельське, лувенське і тіненське сукно, якщо шматок не містить 46 ліктів; кольорове сукно з Діста менше 46 ліктів у шматку; смугасте сукно з Гента, Дельремунде, Гассельта ...» [21, с. 21]. Якщо, ж сукном торгували торговці в роздріб, то ними була встановлена заборона продажу даного матеріалу кимось із ремісників: «Якщо який–небудь кравець або стригальщик надумає продавати сукно вроздріб – в рядах чи, у себе вдома, або де–небудь в іншому місці, – то він виключається з братства. Понад це забороняється будь–кому з нас продавати йому сукно або давати маклерську винагороду» [22, с. 98]. Міська рада дуже слідувала за обігом власних товарів в межах міста. Так, наприклад, торговцям сукном в роздріб заборонялося хитриво скуповувати сукно в Кельні та продавати його за межами міста, тому, що в даному випадку рада би втрачала акциз із даного товару. Проте: «Виключається той випадок, коли це відбувається з відома і згоди старости рядів, з повним дотриманням прав ради і суконного ряду» [22, с. 99].

Економічна ситуація, яку створювали ярмарки відкривала нові, до цього неможливі в рамках цехового законодавства торгівлі операції.

Незважаючи на жорстку регламентацію та доволі таки високі штрафи за її порушення, монополізації в сфері торгівлі вдавалося досягти лише в окремих випадках. Так, наприклад, у Кельні, цех торговців сукном міг торгувати тільки привізним сукном. Тканина місцевого виробництва могла продаватися і бюргерами. Проте даний вплив ярмарок на торгівлі аспекти цехового устрою міста не був сталим. Коли їхні дні закінчувалися, то регламентація поверталася до первинної норми [12, с. 205].

Для рівномірного розподілу прибутку між наявними членами цеху встановлювався свій максимум: на кількість учнів, яких може мати майстер та на виробу, які міг зробити майстер для продажу. Перше було спричинено тим, що продовження строку навчання приносило значну вигоду для майстра і призвело б до збагачення окремих осіб та захвату ними торгівлі в свої руки. Щоб це попередити встановлювалися подібні обмеження. При такому настрої цехів створення компаній з майстрів для сумісного ведення справи було неможливим і переслідувалося [26, с. 15].

Для прирейнських міст також було характерним в господарському плані створення запасів хліба на випадок голодних років. Дана потреба була викликана декількома причинами: сільські пекарі переставали приїжджати до міста, що траплялося кожен раз, коли ціни на зерно піднімалися або була війна. На засіданні міської ради Страсбурга було прийнято пропозицію про те, що вигідніше мати власних пекарів, якими будуть переселені жителі із села. Живучи тут вони будуть купувати зерно на ринку, завдяки чому місто отримає нові прибутки. Інша постанова наголошувала, що якщо сільські пекарі перестануть приїжджати зі своїм хлібом, то місцеві виробники хлібу побачать потребу в них населення і будуть піднімати ціну [17, с. 83]. Регламентами про сільських пекарів 1447 та 1454 рр. було вирішено, що: «...відтепер сільські пекарі повинні приїжджати в місто на ринок не більше 3 разів на тиждень ... зупинитися ... лише перед собором або біля кам'яного мосту, біля нових м'ясних рядів. Там вони повинні продавати свій хліб з візків або підвод, на яких вони привезли його, і торгувати ним не пізніше першої години пополудні ...» [16, с. 104]. Тобто сільські жителі так і продовжували постачати хліб до міста. Ярмарок знаходився завжди в тій частині, де існувала велика торгова група, і прирейнський регіон якраз і відігравав таку роль. Проте ми не можемо говорити про залежність цих двох чинників один від одного. Виняток для цього регіону в плані ярмаркової торгівлі складав Вормс. Хоча місто й було доволі великим та мало гарну торгівельну систему, проте воно ніколи не було центром ярмаркової торгівлі [10, с. 72]. Розквіт у XIV–XV ст. внутрішньонімецької «індустрії» призвів до зростання великого ярмаркового центру, такого, як Франкфурт–на–Майні [29, с. 75].

Зовнішньоекономічна торгівля позначилася тісними стосунками Англії з Кельном. Справа в тому, що на той момент дане місто входило до складу Ганзейського союзу і цій державі був вигідний

розбрат всередині об'єднання. Покровительське ставлення до Кельна згодом перетворилося на офіційну політику англійської корони. Королем було видано наказ згідно з яким даному місту передавалося лондонське подвір'я Ганзи та всіх її привілеїв. Під час економічної блокади Ганзою Англії порти Кельна залишилися відкритими для останньої. Проте це не давало ніяких результатів – ввозу товарів до Кельна перешкождали пірати. Коли 24 червня 1469 р. Ганза ввела торгову блокаду для Англії Кельн спробував віддалитися від даних чвар, проте це призвело до його виключення із торгового об'єднання. Він вимушений був піти на примирення із Ганзою і вже у 1476 р. поновив своє членство у торговому об'єднанні [11, с. 221]. Через блокаду Кельн втратив свій особливий статус у Лондонській та Брюггській конторах і потрапив у комерційну ізоляцію, що спричинило до значних збитків.

Отже, прирейнський регіон на XIV–XV ст. став основним центром німецької ярмаркової торгівлі. Господарська спеціалізація даного регіону в основному зосереджувалася на вирощуванні винограду, а найродючішим районом був Рейнгау. 1402 р. у Франкфурті-на-Майні виник перший міський банк, що дало поштовх до подальшого економічного розвитку при рейнському регіону. Також, характерною рисою даних територій є те, що розповсюдженою була дрібна торгівля, в той час як крупна складала виняток. Основними джерелами наповнення скарбниці прирейнських міст були штрафи та виплата податків аусбюргерами. В цей же час контроль за торгівлею здійснюють цехи, вони встановлюють свою монополію на торгівельні стосунки, наприклад, купівлю сировини для виробів у іноземців. Також кожен цех встановлював власний максимум для рівномірного розподілу прибутку серед членів цеху. Ми можемо також зазначити, що прирейнські міста Німеччини XIV–XV ст. вели активні відносини з Англією та Фламандією. Торгові відносини Кельна з Англією у результаті призвели до його конфронтації із Ганзою та значних збитків.

Підводячи підсумок слід зазначити, що перспективи подальших досліджень у даному питанні залишаються відкритими. Зокрема, варто зацентувати увагу на розвитку при рейнських міст, як центрів ярмаркової торгівлі в Німеччині, а також зосередитися на їх господарському розвитку та зовнішньоекономічних стосунках з іншими країнами і пізньосередньовічними містами інших регіонів Німеччини.

Список використаних джерел

1. Белов, Г., 1912. 'Городской строй и городская жизнь средневековой Германии', пер. с нем. Е. Петрушевская, Москва, 224 с.
2. Вебер, М., 2001. 'История хозяйства. Город', пер. с нем. И. Гревс, Москва, 576 с.
3. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Договор между городом Страсбургом и страсбургским епископом, 1368 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, 169 с.
4. Дятлов, В., 1997. '«В ім'я Бога і загального добра» Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація', Чернівці, 351 с.

5. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Из дополнения устава Франкфуртских сукноделов 9 марта 1377 г. (1459 год, 7 августа)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.44.
6. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Из регламента 1460 г. городского совета Страсбурга о выпечке хлеба (XV в.)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.85.
7. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Из устава плотников 1424 и 1438 гг.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.52.
8. Бонвеч, Б., Галактионов, Ю. (ред.), 2008. 'История Германии: В 3-х т.', Москва, Т.1, с.543.
9. Майер, В., 1979. 'Деревня и город в Германии в XIV–XVI вв.', Ленинград, 169 с.
10. Пиррен, А., 1941. 'Средневековые города и возрождение торговли', пер. с англ. С. И. Архенгельский, Горький, 127 с.
11. Подалаяк, НГ., 2009. 'Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII – XVIII століть', Київ, 360 с.
12. Полянський, ФЯ., 1952. 'Очерки социально-экономической политики цехов в городах Западной Европы в XIII–XV вв.', Москва, 275 с.
13. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Постановление совета о поденной плате 29 июня 1425 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.73.
14. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Присяга членов совета Кельна касательно доходов. Устав о присяге 5 марта 1341 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.58.
15. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Пятьдесят пятый цеховой устав ткачих шелковых изделий 1480 год', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.23.
16. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Регламенты о сельских пекарях (1447 и 1454 гг.) (Из полицейских уставов города Страсбурга)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.104.
17. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Совещание городского совета и коллегии XXI о том, как предупредить недостаток в хлебе (XV в.)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.83.
18. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Третий цеховой устав, ткачих шелковых изделий 1469 г. июня 20–го дня', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.67.
19. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав кельнских бочаров (1397 г.)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.71.
20. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав о присяге патрициата в Кельне 5 марта 1341 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.228.
21. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав розничных торговцев сукном в Кельне от 5 июня 1344 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.49.
22. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав розничных торговцев сукном в Кельне первой половины XIV столетия', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.98.
23. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав суконного ряда в г. Кельне (первая половина XV в.)', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.34.
24. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Устав франкфуртских сукноделов 1345 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.47.
25. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Уставы розничных торговцев сукном в Кельне. Устав 5 июня 1344 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.21.
26. Фортинский, ФЯ., 1881. 'Положение городских ремесленников в Германии в средние века', Киев, 20 с.
27. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Цеховое правление в Кельне. Союзный договор 14 сентября 1396 г.', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.174.
28. Стоклицкая–Терешкович, ВВ., (сост.), 1936. 'Четвертый цеховой устав ткачих шелковых изделий 1470 год, 22 августа', *Немецкий город XIV–XV вв.*, Москва, с.35.
29. Ястребицкая, АЛ., 1993. 'Европейский город: Средние века – раннее новое время. Введение в современную урбанистику', Москва, 272 с.

References

1. Belov, G., 1912. 'Gorodskoj stroj i gorodskaja zhizn' srednevekovoj Germanii (Urban structure and urban life of medieval Germany)', per. s nem. E. Petrushevskaja, Moskva, 224 s.

2. Veber, M., 2001. 'Istorija hozjajstva. Gorod (History of economy. City)', *per. s nem. I. Grevs*, Moskva, 576 s.
3. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Dogovor mezhdou gorodom Strasburgom i strasburgskim episkopom, 1368 g. (Treaty between the city of Strasbourg and the Bishop of Strasbourg, 1368)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, 169 s.
4. Djatlov, V., 1997. '«V im'ja Boga i zagal'nogo dobra» Nyzhchi verstvy naselennja nimec'kogo mista i Reformacija («In the name of God and the common good». The lower strata of the population of the German city and the Reformation), Chernigiv, 351 s.
5. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Iz dopolnenija ustava Frankfurtskih suknodelov 9 marta 1377 g. (1459 god, 7 avgusta) (From the supplement to the charter of the Frankfurt cloths on March 9, 1377)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.44.
6. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Iz reglamenta 1460 g. gorodskogo soveta Strasburga o vypechke hleba (XV v.) (From the regulations of the city council of Strasbourg in 1460 on baking bread (XV century))', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.85.
7. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Iz ustava plotnikov 1424 i 1438 gg. ([From the charter of carpenters of 1424 and 1438]', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.52.
8. Bonvech, B., Galaktionov, Ju. (red.), 2008. 'Istorija Germanii: V 3–h t. (History of Germany: In 3 Vol.)', Moskva, T.1, s.543.
9. Majer, V., 1979. 'Derevnja i gorod v Germanii v XIV–XVI vv. (Village and city in Germany in the XIV–XVI centuries)', Leningrad, 169 s.
10. Pirren, A., 1941. 'Srednevekovye goroda i vozrozhdenie trgovli (Medieval Cities and the Revival of Commerce)', *per. s angl. S. I. Arhengel'skij*, Gor'kij, 127 s.
11. Podaljak, NG., 2009. 'Mogutnja Ganza. Komercijnyj prostor, mis'ke zhyt'tja i dypmatija XII – XVIII stolit' (The mighty Hanza. Commercial space, city life and diplomacy of XII – XVIII centuries)', Kyi'v, 360 s.
12. Poljanskij, FJa., 1952. 'Ocherki social'no–jekonomicheskoy politiki cehov v gorodah Zapadnoj Evropy v XIII–XV vv. (Essays on the socio-economic policy of workshops in the cities of Western Europe in the XIII–XV centuries)', Moskva, 275 s.
13. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Postanovlenie soveta o podennoj plate 29 ijunja 1425 g. (Council Decision on Daily Payment June 29, 1425)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.73.
14. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Prisjaga chlenov soveta Kel'na kasatel'no dohodov. Ustav o prisjage 5 marta 1341 g. (The oath of the members of the Council of Cologne regarding income. Charter of the oath March 5, 1341)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.58.
15. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Pjat'desjat pjatij cehovyj ustav tkachih shelkovyh izdelij 1480 god (Fifty-fifth guild charter of weaved silk products 1480)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.23.
16. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Reglamenti o sel'skih pekarjah (1447 i 1454 gg.) (Iz policejskih ustavov goroda Strasburga) (Regulations on rural bakers (1447 and 1454) (From the police regulations of the city of Strasbourg))', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.104.
17. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Soveshhanie gorodskogo soveta i kolegii XXI o tom, kak predupredit' nedostatok v hlebe (XV v.) (Meeting of the city council and college on how to prevent a shortage in bread (XV century))', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.83.
18. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Tretij cehovyj ustav, tkachih shelkovyh izdelij 1469 g. ijunja 20–go dnja (The third guild charter, weaved silk products 1469 June 20th day)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.67.
19. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustav kel'nskikh bocharov (1397 g.) (Charter of Cologne coopers (1397))', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.71.
20. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustav o prisjage patriciata v Kel'ne 5 marta 1341 g. (Charter on the oath of the patriciate in Cologne on March 5, 1341)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.228.
21. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (Sost.), 1936. 'Ustav roznichnyh trgovcev suknom v Kel'ne ot 5 ijunja 1344 g. (Charter of retailers of cloth in Cologne on June 5, 1344)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.49.
22. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustav roznichnyh trgovcev suknom v Kel'ne pervoj poloviny XIV stoletija (The charter of cloth retailers in Cologne in the first half of the XIV century)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.98.
23. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustav sukonnogo rjada v g. Kel'ne (pervaja polovina XV v.) (Charter of the cloth series in the city of Cologne (first half of the 15th century))', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.34.
24. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustav frankfurtskih suknodelov 1345 g. (Charter of the Frankfurt cloths of 1345)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.47.
25. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Ustavy roznichnyh trgovcev suknom v Kel'ne. Ustav 5 ijunja 1344 g. (Charters of retailers of cloth in Cologne. Charter of June 5, 1344)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.21.
26. Fortinskij, FJa., 1881. 'Polozhenie gorodskih remeslennikov v Germanii v srednie veka (The state of urban artisans in Germany in the Middle Ages)', Kiev, 20 s.
27. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Cehovoe pravlenie v Kel'ne. Sojuznyj dogovor 14 sentjabrja 1396 g. (Guild management in Cologne. Union Treaty September 14, 1396)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.174.
28. Stoklickaja–Tereshkovich, VV., (sost.), 1936. 'Chetvertyj cehovyj ustav tkachih shelkovyh izdelij 1470 god, 22 avgusta (Fourth guild charter of weaved silk products 1470, August 22)', *Nemeckij gorod XIV–XV vv.*, Moskva, s.35.
29. Jastrebitskaja, AL., 1993. 'Evropejskij gorod: Srednie veka – rannee novoe vremja. Vvedenie v sovremennuju urbanistiku (European city: Middle Ages – Early new time. Introduction to modern urban studies)', Moskva, 272 s.

* * *